

TĖVIŠKĖS ISTORIJOS MEDŽIAGA KLAIPĖDIŠKIŲ ARCHYVE CLOPPENBURGE IR OLDENBURGE (VOKIETIJA)

MANFRED KLEIN

Prof. em. Fachhochschule Bielefeld, Vokietija
Plaschischen 53, A-9074 Keutschach, Austrija
El. paštas: man.klein@aon.at

Straipsnyje nagrinėjama buvusių Klaipėdos krašto gyventojų archyvo Cloppenburge ir Oldenburge istorija ir funkcijos. Čia kalbama apie kolekcijų apimtį, jų proveniencijas ir paieškos sistemos pagrindu pristatomą archyvo klasifikaciją, remiantis kai kuriais dokumentais bandoma atskleisti fondo sudėtį, informuojama apie ribotą prieigą ir kol kas privačiose rankose esančio archyvo ateities perspektyvas.

Reikšminiai žodžiai: Klaipėdiškių (memelenderių) organizacija Vokietijoje, Klaipėdiškių (memelenderių) archyvas, fondo rodyklė, proveniencija, tektonika, archyvo fondo panauda, archyvo perspektyvos

ARCHYVO ĮKŪRIMAS, PRIKLAUSOMYBĖ IR PRIEŽIŪRA¹

„Klaipėdos krašto darbo grupės archyvas“ – taip jis vadinamas oficialiai – toks, koks savo organizacine struktūra ir forma yra šiandien, buvo įkurtas 1991-aisiais mažame Vokietijos Žemutinės Saksonijos žemės miestelyje Cloppenburge, tačiau jam taip pat priklauso keletas mažesnės apimties privačių kolekcijų, sudariusių archyvo pagrindą. Šiai seniausiai fondo daliai priski-

riami Šilutės (Heydekrug) „Herderio mokyklos tradicijų draugijos“ archyvas, karo metu gaisro liepsnose Hamburge žuvęs, o po Antrojo pasaulinio karo Reinbeke prie Hamburgo vėl naujai pradėtas kaupti Valterio Hilperto² rinkinys ir Herberto Preuß'o

¹ Daugiausia informacijos gauta iš Helmuto Bergerio, dabartinio archyvo tvarkytojo, Cloppenburge 2007 m. vasario 14/15 d. ir lapkričio 22/23 d., taip pat per pokalbį su AdM tarybos pirmininku Uwe Jurgstiesu 2007 m. kovo 23 d.

² Johanas H. Walteris Hilpertas (1912–1977), gimęs Smeltėje (1918 m. kaimas buvo prijungtas prie Klaipėdos), 1926 m. pasirinkęs Vokietijos pilietybę įsikūrė Hamburge, kur pradėjo kaupti savo gana didelę Klaipėdos krašto kolekciją, susidedančią iš daugiau nei 300 knygų ir gausaus laikraščių iškarpų ir fotografijų rinkinio. Jo po Antrojo pasaulinio karo naujai įsteigtas archyvas savo apimtimi buvo didžiausias iš visų vėliau AdM perimtų privačių kolekcijų.

knygų ir skaidrių kolekcijos, jau anksčiau priklausę darbo grupei. Steigiant archyvą, 1991-aisiais į jį pateko ir Gerharo Willoweito kolekcija. Į fondo rodyklę taip pat įtraukti su Klaipėdos kraštu (Memelio kraštas) susiję fondai, priskirti Manheimo – su Klaipėda susigiminiavusio miesto – archyvu, tačiau jie dabar neprieinami.

Įregistruotas susivienijimas „Klaipėdos krašto darbo grupė“ (vok. *Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise*, toliau tekste – AdM), 1948 metais pavadinimu „Klaipėdiškių (memelenderių) darbo grupė“ Vakarų Vokietijoje įkurta, visus klaipėdiškius ir jų draugijas vienijanti organizacija, yra išėivių ir jų palikuonių iš keturių buvusių Klaipėdos regionų – Klaipėdos miesto, Klaipėdos apskrities, Šilutės ir Pagėgių – sąjunga. Šiuo metu darbo grupei priklauso dar 12 vietinių grupelių ir trys vietinės bendrijos Vokietijoje bei dvi grupės iš dabartinio Klaipėdos krašto. 1993 m. rugsėjo 18 d. atstovų susirinkime pasirašyta rezoliucija skelbia, kad vienas iš AdM tikslų – būti tiltu bendraujant su Rytų ir Rytų Vidurio Europos tautomis, taip pat „atgaivinti vokiečių kultūrą mūsų kontinento rytuose, o čia esančias kultūros vertybes padaryti prieinamas tautų sąmonei“. Ši veikla turi padėti „žmonėms šiapus ir anapus vieniems kitus geriau suprasti, stiprinti tautų priklausomybės viena bendruomenei jausmą ir suvokimą, kad jos sudaro vieningą europinę sandraugą, kurioje nėra diskriminacijos ir globos apraiškų, nėra neapykantos, pavydo ir keršto“ [1]. Savaime suprantama, kad AdM archyvo funkcija taip pat siejasi su šiuo tikslu,

nors tai aiškiai nekalbama nei oficialiuose pareiškimuose, nei 2006 m. rugsėjo 27 d. įregistruoto susivienijimo (vok. *e. V.*) įstatuose [1].

Nuo pat įsteigimo 1991-aisiais iki 2005 metų archyvui vadovavo ir iki šandien juo atsakingai rūpinasi Helmutas Bergeris, padedamas Irmgardos Kowatzky, kurių namuose³ šio archyvo dalis yra ir šandien. Bergeris, 1920 metais gimęs Šilutėje, ilgametis ir aktyvus AdM narys, ligi šiolei vienintelis savanorišku pagrindu pildė archyvą. Kadangi globėjas organizacijai suteikė savo asmenines patalpas bei išlaikė ją, finansiskai parėmė pildant archyvą naujomis kolekcijomis, fondas pamažu įgijo savotišką asmeninio archyvo statusą. AdM padengia eksploatacijos išlaidas ir prisideda įsigyjant techninę įrangą.

Globėjo veikla neapsiribojo vien tik medžiagos rinkimu ir archyvavimu (pastaruoju metu jai priskirtinas ir saugojimo objektų skaitmeninimas), daug ir sėkmingai dirbta ryšių su visuomene srityje, skaitant pranešimus ir rengiant parodas Klaipėdos krašto tematika. Pavyzdžiui, archyve saugomi Klaipėdos 740 metų sukakčiai (1992) skirtos, ne vieną kartą Klaipėdoje ir Šilutėje eksponuotos parodos 72 standai. Beje, šios didžiulės parodos rengimas buvo vienas lemiamų motyvų, paskatinusių įsteigti patį archyvą. Dabar yra parengta 120 tokių parodinių stendų, tinkamų įvairioms parodomis. Pranešimai, gimę remiantis archyvo

³ Adresas: Dresdener Str. 5, D-49661 Cloppenburg.

fondais, pirmiausia yra skirti literatūriniam veikalams ir jų autoriams, kilusiems iš šio krašto arba turėjusiems su juo tiesioginių sąsajų. Pranešimų, kuriuos dažniausiai skaitė Irmgard Kowatzky, rankraščiai taip pat yra archyvo fonde.

APIE RINKINIŲ PROVENIENCIJAS⁴

Pagrindinis archyvo uždavinys yra visos įmanomos medžiagos, turinčios dokumentinę vertę Klaipėdos kraštui ir Klaipėdos miestui, rinkimas ir archyvavimas. Šis interesas apima tiek istorinius santykius, tiek dabartį, ypač po Lietuvos Respublikos atkūrimo. Ypatingas vaidmuo tenka pačių AdM dokumentų fondų sujungimui. Nuo pat įkūrimo visa darbo grupės veikla kruopščiai dokumentuojama: yra visi paties susivienijimo ir vietinių grupelių raštai, susirinkimų protokolai ir nutarimai. Tačiau senesniųjų dokumentų dalis vis dar yra Manheimo miesto archyve.

Komplektavimo sritys peržengia paties Klaipėdos krašto ribas ir tam tikrose srityse apima Rytų ir Vakarų Prūsiją, ypač akcentuojant pastarosios 1815–1938 metų laikotarpį. Taip praplėsti ribas iš esmės būtina, siekiant atsižvelgti į istorinę erdvę liečiančias politines, ekonomines ir religines realijas. Tai ypač taikytina kalbant apie buvusią Pakalnės apskritį. Atsižvelgiant į šiuos istorinius ryšius buvo surinkti svarbūs ištremtųjų susivienijimų ir kraštiečių, jeigu jie buvo iš Rytų Prūsijos, organizacijų dokumentai.

⁴ Apie šią ir kitas archyvines sąvokas žr. [3, 45–66].

Tokiu būdu archyve buvo sukaupta įvairiausių rūšių dokumentų: knygų, paveikslų, garso įrašų, filmų ir vaizdajuosčių, rankraščių ir spaudinių, daugiausia fotokopijų pavidalu, taip pat pavienių objektų: prisiminimų, banknotų ar modelių. Vyraujanti kalba yra vokiečių, tačiau galima rasti ir dokumentų lietuvių kalba, pavyzdžiui, iškarpų iš laikraščių kopijų arba ištisus žurnalų numerius. Tiesiogiai su Klaipėdos krašto gyventojų genealogija susijusi medžiaga kaupiama kitoje vietoje⁵. Genealogijos dokumentų archyve stengiamasi nekomplektuoti, todėl jų čia yra labai nedaug. Be jau minėtų anksčiau perduotų senesniųjų kolekcijų, privačių asmenų pavieniai dokumentai arba ištisi jų archyvai vis dar patenka į archyvo fondus. Sistemingai archyvuojami AdM veiklos aktai.

FONDŲ APIMTIS IR SANDĖLIAVIMAS

Prieš porą metų (2005) AdM archyvo fondai dėl vietos stokos buvo padalyti ir dabar saugomi dviejose vietose. Viena jų dalis yra Oldenburge, „Werbedruck Köhler“ leidykloje, kurioje spausdinamas žurnalas „Memeler Dampfboot“⁶. Dalis čia saugomų archyvinių dokumentų supakuoti dėžėse ir

⁵ Klaipėdos krašto šeimų tyrimų klausimais konsultuoja Ingo Paulis, turintis nedidelį privatų Klaipėdos krašto genealogijos šaltinių rinkinių archyvą ir duomenų banką, kuriame yra apie 150 tūkst. įrašų apie asmenis. Kreiptis elektroniniu paštu: memeldaten@hotmail.com. – Paties I. Paulio 2007 m. spalio 26 d. raštu pateikta informacija.

⁶ Adresas: Baumschulenweg 20, D-26127 Oldenburgas.

laikiniai visai arba iš dalies neprieinami. Likusi archyvo dalis yra privačiame Helmuto Bergerio name Cloppenburge. Čia saugoma archyvo dalis sutalpinta maždaug 50 išilginių metrų lentynų. H. Bergerio duomenimis, didesnė archyvo dalis buvo perkelta ir sandėliuojama Oldenburge, taigi galima teigti, kad kalbame apie bent 100 išilginių metrų apimties archyvinę medžiagą.

Būtina paminėti, kad didžiąją dalį Cloppenburge saugomo archyvo užima biblioteka. Joje daugiausia leidinių apie Klaipėdos kraštą ir Rytų Prūsiją, taip pat šio geografinio regiono grožinės literatūros ir poezijos kūrinių. Nemažos ir kitos kolekcijos: filmų rinkinys iš daugiau nei 200 saugojimo objektų, dažniausiai vaizdajuosčių, gausi skaidrių kolekcija, keletas tūkstančių atvaizdų, iliustracijų – daugiausia atvirukų ir asmeninių nuotraukų, taip pat grafikos darbų ir paveikslų originalų.

FONDŲ TEKTONIKA

AdM archyvo tektonika (fondo klasifikacija) atsiskleidžia dabar vis dar tebegaliojančioje paieškos sistemoje [4]. Kadangi ji šiuo metu yra pertvarkoma, ateityje galimos kai kurios modifikacijos. Tai nereiškia, kad medžiaga bus iš naujo struktūruota arba naujai aprašyta. Pakeitimai bus susiję su kai kurių grupių praplėtimu arba galimais pertvarkymais bei rodyklės dvikalbyste (vokiečių ir lietuvių). Be to, paieškos sistema turi būti parengta perkelti medžiagą į elektroninę formą.

Fondo klasifikacija iš esmės remiasi pertinentiniu principu, t. y. dokumentai suklasifikuoti į dalykines grupes, pavyzdžiui,

„Bažnyčios istorija“ arba „Ūkio istorija“, po to eina pogrupiai „Žemės ūkis“, „Transportas“, „Paštas“ etc. Kai dėl pačių aktų ir dokumentų, protokolų, rezoliucijų ir t. t., čia aiškiai pastebimas suskirstymas pagal proveniencijų (kilmės) požymį. Žinoma, tai ypač akivaizdu paieškos rodyklėje nr. 12 „Rytų vokiečių tautinių grupių istorija po 1945 metų“, čia sisteminiu ženklu 12.05 pažymėtoje klasifikatoriaus vietoje galima rasti ir pačios AdM dokumentus.

Iki šiol naudotoje paieškos sistemoje atskiros „paieškos rodyklės“ suskirstytos į sistemavimo sritis nuo 01 iki 18, naujai sudaroma sistema bus praplėsta, ji turės sritis nuo 01 iki 20. Tai leis tam tikras vietas papildyti, suteiks galimybę pagausinti sistemavimo laukus. Pavyzdžiui, pagal iki šiol galiojantį principą sudaryta paieškos rodyklė 01 „Bendroji dalis“ [4, b. p.] turi šiuos pogrupius:

01. 01. Bibliografijos
 01. Bendroji dalis
(Literatūra apie naujesniąją literatūrą istorijos klausimu)
 01. Rytų Prūsija
 02. Klaipėdos kraštas
(Naujesnieji krašto istorijos tyrinėjimai)
 01. iki 1945
 02. po 01.1945
 02. Bibliografijos, katalogai, vietovardžių rodyklės
 01. Bendroji dalis
 03. Archyvų, bibliotekų rodyklės
 01. Bendroji dalis
01. 02. Žurnalai, metininkai, katalogai
 01. Laikraščiai
 01. Bendroji dalis

02. Senosios Prūsijos genealogija 03. Laikraščiai, žurnalai vokiečių kalba 01. Bendroji dalis 02. Memelsches Wochenblatt; 1817 iki 1854 03. Memeler Wochenblatt; 1854–1856 04. Bürger Zeitung; 1857–1865 05. Memeler Dampfboot; 1849–1944 06. Memeler Rundbrief; 1947–12.1949 07. Memeler Dampfboot; 1950 iki ... 08. Memelgau Zeitung 09. Memelländische Rundschau 10. Memeler Volksstimme 11. Lietuviška Ceitunga 12. Wir Ostpreußen 13. Ostpreußenwarte 14. Ostpreußenblatt 15. Deutsche Nachrichten 04. Laikraščiai, lietuviški: vokiečių kalba 05. Lietuviški laikraščiai 01. Didžiosios Lietuvos poziciją išreiškiantys lietuviški laikraščiai 06. Vokiečių-lietuvių draugijų laikraščiai 01. Deutsch-Litauischer Heimatbund 02. Das Memelland 07. Darbiniai sąsiuviniai, knygų serijos, metininkai 01. Bendroji dalis 02. Der Grenzgarten, heimatkundliche Beilage 03. Memelland Kalender 08. Šaltiniai, proginiai leidiniai, pranešimai 09. Bendro pobūdžio aprašymai, žinyrai, laiškai	01. 03. Rinkiniai 01. Bendroji dalis 01. 04. Albumai 01. Bendroji dalis 02. Dingusios Rytų sritys 03. Rytų Prūsija 04. Vakarų Prūsija 05. Klaipėdos kraštas (Kuršių nerija žr. 10.01.04) 06. Baltijos šalys, Lietuva

Pavyzdys parodo, kad atskiros paieškos rodyklės iki šiol nepateikia jokių duomenų apie turinį ar apimtį tų dokumentų, kuriuos būtų galima tikėtis rasti pagal dalykines nuorodas. Ten, kur nurodyti kai kurių periodinių leidinių leidimo metai, pavyzdžiui, „Bürger Zeitung“; 1857–1865, nėra jokių nuorodų apie komplektų išsamumą. Taigi reikia manyti, kad pagal pateiktą grupės pavadinimą dažnai atvejais galima rasti tik žurnalo ar laikraščio atskirų metų komplektus su trūkumais arba tik pavienius numerius. Rengiama paieškos sistemos elektroninė versija leis kur kas geriau pamatyti fondo apimtį ir turinį. Daug dokumentų ir paveikslų bus nuskenuoti, juos bus galima skaityti ir pamatyti internetu.

Vertas dėmesio paieškos sistemoje aptinkamas gausus knygų fondas bei kitos medijos ir saugojimo objektai. Jie pateikiami atskirose paieškos rodyklėse, pavyzdžiui, 18 numeriu pažymėtame yra grožinė literatūra. Paieškos sistema priskyrimo tikslumu pasižymi ne visada, nes, pavyzdžiui, 17 rodyklės dalyje 02.02.05 „Atvirukai, serijiniai paveikslėliai“ nerasime gausios vietovių ar su šia tema susijusių nuotraukų kolekcijos,

jos yra priskirtos specialiajai grupei „Atskirų vietovių istorija“. Naujoji paieškos sistema, be viso kito, turėtų turėti dar ir personalijų, dalykų rodykles.

ŽVILGSNIS Į FONDUS PASITELKIANT KELETĄ PAVYZDŽIŲ

AdM archyvas nėra savo veiklą sistemingai planuojanti ir archyvinį paveldą su tiksliai apibrėžtomis komplektavimo ribomis sauganti institucija. Priešingai nei valstybinių archyvų, jos fondai reguliariai nepaspildo iš konkrečių šaltinių gaunamais dokumentais. Išimtį sudaro pačios AdM dokumentai ir geranoriškai nusiteikusios ištremtųjų gyventojų organizacijos bei jų institucijos, įsikūrusios po 1945 metų. Nuo pat fondų komplektavimo pradžios pirmtakų kolekcijose buvo siekiama gauti dokumentus ir kitus objektus iš privačių rankų tų platintojų ar savininkų, kurie neturėjo nei tiesioginio, nei netrukdomo ryšio su ta teritorija, kuri buvo tikroji renkamų paveldo objektų kilmės šalis – iki 1991 metų Lietuvos TSR priklausęs Klaipėdos kraštas.

Kalbant apie šiuos objektyvius fondo formavimo sunkumus, galima išvelgti vieną archyvo atveju ypatingą privalumą: būtent jo atsiradimas šiomis nepalankiomis sąlygomis ir jo fondas atspindi, kaip archyvo valdytojai ir sudarytojai suvokė savo tapatybę. Archyvo dokumentai liudija iš ano meto Klaipėdos krašto turėjusių pasitraukti ir ištremtųjų bendruomeniškumą ir organizuotumą, nenutrūkstamą jų ryšį su prarasta tėvyne. Šio ryšio egzistavimas pasitvirtino ir pasitvirtina – šįkart jau naujosios turėjusių

pasitraukti kartos pastangomis – Lietuvai (dabar Lietuvos Respublikai) atgaunant nepriklausomybę ir ją atgavus. Vizitai, pagalba akcijos ir kontaktai su dabartiniame Klaipėdos krašte gyvenančiais žmonėmis, ypač vokiečių kilmės tautine mažuma, buvo ir yra fiksuojami archyvo fonduose.

Be klaipėdiškių organizacinių struktūrų, paveldėtą tapatybę Vokietijos Federacinėje Respublikoje pirmiausia padėjo išsaugoti archyve sukaupta pokario periodika. Atskirai reikėtų paminėti „Memeler Dampfboot“, savo tradiciniu pavadinimu besisiejantį su XIX–XX a. leistu dienraščiu (nuo 1950-ųjų – 101-ųjų gyvavimo metų – leidžiamu Oldenburge su paantrašte „Die Heimatzeitung aller Memelländer“), ir „Memeler Rundbrief“, svarbų informacijos šaltinį visiems klaipėdiškių organizacijų nariams. „Memeler Dampfboot“ pokario metų komplektai ir jų visas registras bus skaitmeninti ir įtraukti į archyvą. Prisiminimus apie tėviškę išsaugoti ir sužadinti padės 25 teminiai „darbo sąsiuviniai“, kuriuos sudaro ir leidžia AdM archyvas. Keletas jų pavadinimų pavyzdžių: „Kalėdos Klaipėdos krašte“ (archyvo numeris 03.10.03.04), „Derliaus nuėmimo šventė tėviškėje“ (03.10.02.03), „Paskutinės mūsų tėviškės dienos“ (04.00.12.04), „Šilutės kraštas. 1919–1939“ (13.16) arba „750 metų Klaipėdai. Mūmelės prisiminimai“ (14.13.04).

Šie „darbo sąsiuviniai“, kaip liudija pats pavadinimas, skirti šviečiamajai klaipėdiškių vietinių grupelių Vokietijoje veiklai ir jaunajai kartai, yra rengiami archyve sukauptos informacijos apie Klaipėdos krašto istoriją,

geografiją, etnografiją pagrindu. Ši archyvinė turtą sudaro išsaugota, pasitraukiant ar bėgant iš namų pasiimta vaizdinė medžiaga ir rašytiniai dokumentai; kita vertus, kai kurie dokumentai pateko vėliau kopijų pavidalu ir papildė turimus fondus. Ypač turtingi ir vertingi yra, pavyzdžiui, tokiu būdu susiformavę atskirų Klaipėdos krašto vietovių istorijos fondai. Greta Šilutės ir Klaipėdos miestų fondų yra dokumentinės medžiagos apie maždaug 50 Klaipėdos krašto, taip pat kai kurių kitų buvusių Pakalnės apskrities ir Karaliaučiaus regiono vietovių.

Iš ankstyvojo laikotarpio, iki 1945 metų, archyvinės medžiagos verta pažymėti kai kurių laikraščių fondus, pavyzdžiui, „Memeler Wochenblatt“ 1852 metų visas 152 numerių komplektas, „Bürger Zeitung“ atskiri numeriai, iš jų seniausias 1857 metų 16 numeris, „Grenzgarten“, „Memeler Dampfboot“ priedai iš XX a. trečiojo dešimtmečio, taip pat „Königsberger Allgemeine Zeitung“ 1935 m. kovo 26 d. numeris 144 su antrašte „Baimės nuosprendis Kaune“ bei reportažu apie Kaune vykusio Neumanno Sasso proceso nuosprendžius⁷.

Tarp originalų visus pranoksta Martino Ludwigo (Gedemino) Rhesos (1777–1841) dar kartą redaguotas lietuviškos Biblijos 1816 metų leidimas su jo paties parašytu įvadiniu žodžiu, pasirodęs 1824 metais Tilžėje⁸, bei penktasis Otto Sekunnos ir sūnaus įmonės Šilutėje 1920 išleistas giesmy-

no *Visokios naujos Giesmes arba Ewangelijški Psalmi...* leidimas. Iš kopijų minėtini šie leidiniai: Heinricho Roerdanszo *Sammlung einiger Denkwürdigkeiten von der Königlich Preussischen Immediat-Stadt Memel* (Karaliaučius, 1792) ir ketvirtosios Mažosios Lietuvos muzikos šventės, vykusios Klaipėdoje 1905 m. birželio 10–12 d., programos. Tyrimams neabejotinos vertės turi dokumentai apie Klaipėdos teatro istoriją iki 1914 metų; archyve yra ne tik spektaklių planai ir personalo sąrašai, bet ir senųjų teatro pastatų atvaizdų – daugiausia graviūrų.

Domėjimasi iš Rytų Prūsijos ištremtųjų mažlietuvių (lietuvininkų) gyvenimu ir veikla pokario Vokietijoje liudija gerai išlikęs Alberto Puskepalaičio (1898–1979) redaguoto tomo „Krivulė. Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisijos leidinys lietuvių ir vokiečių kalbomis“ egzempliorius. Šis trimitis Vokietijos markėmis įkainotas leidinys 1948-aisiais pasirodė Detmolde.

Klaipėdiškių diskusija dėl savo tapatybės istorinės patirties kontekste atsispindi į archyvą patekusiuose trumpuose išgyvenimų aprašymuose ir didesnės apimties autobiografijose bei prisiminimuose, kuriuos buvus liudija paieškos rodyklės nuorodos 11.01.06 ir 11.05.02. Šie ranka rašyti ar mašinėle spausdinti dokumentai yra tikri tiek gyvenimo autonominio Klaipėdos krašto laikmečiu, tiek pasitraukimo ir tremties išgyvenimų bei sunkaus pritaipimo pokario Vokietijoje liudininkai. Ypatingo dėmesio vertas maždaug tuzino apimties prisiminimų rankraščių rinkinys, kuriame yra 1929 metais Rusnėje gimusio Hanso Schaako rašytas

⁷ 1934 m. gruodžio 14 d. prasidėjęs procesas baigėsi 1935 m. kovo 26 d.

⁸ Apie gausius Senąjį ir Naująjį testamentus turinčios Biblijos leidimus žr. [5, 383–384].

dokumentas pavadinimu „Apdainuok, apdainuok tai, kas nutiko. Rytprūsių berniuko iš Klaipėdos krašto prisiminimai suaugusiojo žmogaus akimis“ ir Wernerio Schulzo 1990 metais Hamburge baigtas rašyti rankraštis „Alias gyvenimo vaizdai. Klaipėdiško Trečiojo Reicho laikų prisiminimai“. Šie ir panašūs rankraštiniai tekstai Klaipėdos krašto ir gyventojų istorijos aspektu iki šiol beveik nebuvo tyrinėjami, juos reikėtų išsamiau patikrinti ir įvertinti. Neblėstantį Klaipėdos krašte gimusių žmonių ir jų palikuonių domėjimąsi krašto plėtra iliustruoja archyvo dokumentai – dabartinių kelionių aprašymai, pavyzdžiui, Benno Dilbos kelionės 2000-ųjų rugpjūtį aprašymas „...Tamsių miškų ir krištolinių ežerų kraštas...“

ADM ARCHYVINIO FONDO PANAUDOS PERSPEKTYVOS

Kaip galima suprasti iš pirmiau pateikto aprašymo, sąlygos pašaliniais interesantams naudotis archyvu yra labai nepalankios. Kadangi archyvas saugomas privačiame name Cloppenburge, jį galima trumpai pamatyti tik iš anksto susitarus, jau nekalbant apie tai, kad čia nėra specialiai tam įrengtos darbo vietos. Kita vertus, dabartinis archyvo garbės globėjas visada suteikia daug vertingos dalykinės informacijos. Oldenburge sandėliuojama archyvo dalis, atlikus šiuo metu planuojamus pertvarkymus, bus spaustuvės darbo metu iš dalies prieinama, tačiau kokios nors dalykinės konsultacijos čia vargu ar verta tikėtis. Platesnės spausdintos studijos apie AdM archyvą iki šiol nėra, neseniai pasirodžiusiame Klaipėdos krašto istorijos

archyvų vadove apsiribota vien dideliais valstybiniais ir bažnyčių archyvais [2]. Dėl šių priežasčių kol kas negalima tikėtis, kad pavyktų parengti paieškai svarbią patikimą informaciją apie archyvo fondus.

AdM namų svetainėje [1] pateikta nuoroda į archyvą atskleidžia kai kurias paieškos klasifikacinę sistemą atitinkančias dokumentų dalykines grupes, tačiau čia, deja, neatsispindi visas fondas, o tik keletas įvairių autorių, skirtingos kilmės ir kokybės straipsnių, turinčių tam tikrų dalykinių sąsajų su klasifikacijos rodyklės tema.

Kalbant apie archyvo ateitį ir naudojimosi juo galimybes ryškėja dvi perspektyvos: pirmiausia, kiek leidžia galimybės, fondai turi būti skaitmeninami ir šia nauja forma, tiesa, skirtingais lygmenimis, pateikiami internete. Tokiu būdu būtų galima peržiūrėti vaizduojamąją medžiagą ir skaityti trumpus tekstus tiek, kiek leistų teisinės informacijos prieigos sąlygos. Šiaip ar taip, visuomenei turi būti parengta išplėsta ir papildyta fondo paieškos sistema. Įtraukimo į elektroninę duomenų bazę darbai prasidėjo 2000 metais, 2006-ųjų pabaigoje šioje sistemoje buvo apie 15 tūkst. įrašų. Globėjo teigimu, 2007 metų pradžios duomenimis, mažiausiai 20 tūkst. dokumentų dar nėra aprašyti elektroniniu būdu. Tai milžiniška užduotis, turint galvoje menkas personalo pajėgas ir tai, kad dirbama vien visuomeniniu pagrindu.

Kita vertus, darbo grupės valdyba svarsto galimybę⁹ archyvą iš beveik privačios veiklos

⁹ Iš AdM valdybos pirmininko Uwes Jurgstieso 2007 m. kovo 23 d. žodžiu gauta informacija.

srities perduoti jo priežiūrą ir prieigą garantuosiančios viešos ar viešai prieinamos institucijos nuosavybėn. Savo pobūdžiu pats archyvas yra savotiškas istorinis dokumentas, todėl svarbu užtikrinti, kad būtų išsaugotas

jo vientisumas ir kad jis nebūtų išskaidytas. Kol kas nepriimtas galutinis sprendimas, kam, kokiai Vokietijos ar Klaipėdos institucijai (archyvui, bibliotekai ar tyrimų centrui) archyvas galėtų būti patikėtas.

NUORODOS

1. Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e. V. (AdM). Prieiga per internetą: <<http://memelland-adm.de>>.

2. Archivführer zur Geschichte des Memelgebiets und der deutsch-litauischen Beziehungen. Bearb. von Christian Gahlbeck und Vacys Vaivada. Hrsg. von Joachim Tauber und Tobias Weger. München, 2006. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa Bd. 27) 686 p. ISBN 3-486-57902-9.

3. ECKHART, G. Franz. *Einführung in die Archivkunde*. 6., unveränd. Aufl. Darmstadt, 2004. 161 p. ISBN 3-534-06085-7.

4. *Findbuch. Bibliographieverzeichnis der Geschichte des Memellandes im Bestand des Archivs der AdM*. Cloppenburg o. J.

5. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*. Vilnius, 1996. 764 p. ISBN 9986-813-28-X.

THE ARCHIVE OF THE WORKING GROUP OF THE MEMELLAND DISTRICTS IN CLOPPENBURG (GERMANY) AND THE INVENTORY DOCUMENTING MEMELLAND HOMELAND HISTORY

MANFRED KLEIN

Abstract

The “Archive of the Working Group of the Memelland Districts” is sustained by the umbrella organization of the former (mostly German speaking) Memelland inhabitants and their descendants – the “Working Group of the Memelland Districts e.V.” (“Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise”, AdM). The archive was founded in 1991 in the town of Cloppenburg in Lower Saxony by pooling several older collections and museum inventories. It is looked after exclusively in an honorary capacity, is located in a private house, and for this reason has limited accessibility. Due to a lack of space, a part of its

inventory was relocated to Oldenburg in 2005, where it is also temporarily limited in use. In addition to its archival records, in a narrower sense the archive contains an extensive library in both the German and the Lithuanian language including literature from and about Memelland and the rest of East Prussia. All together, the inventory makes up to at least 100 shelf meters. The archive inventory consists of printed and hand-written documents, photographs and postcards, graphic artwork, water-colour paintings, films and video documentations as well as individual artefacts such as models etc.

Among the printed objects worth mentioning in particular are older newspaper issues or single volumes of the 19th century from the city of Memel and Memelland. Among the handwritten documents there are extensive written reminders such as reports on events and autobiographies of a number of Memellanders. Not least of all of further historical interest are the

complete documentations of the activity of the organization of Memelland expellees and their individual local groups dating back to 1948. It is planned to record a considerable part of the inventory electronically to also make it digitally visible and usable (internet). No decision, however, has yet been made concerning the future of the whole inventory.

Įteikta 2007 m. gruodžio mėn.
Iš vokiečių kalbos vertė IRENA KRIVIENĖ